

DE PIOENROOS

Wayson Choy

DE PIOENROOS

Vertaald door
Nicolette Hoekmeijer

Uitgeverij De Vliegende Hollander

Uitgeverij De Vliegende Hollander stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier met het FSC-kenmerk. Dit kenmerk garandeert dat het hout, of de houtvezel waarvan het product is gemaakt, afkomstig is van ecologisch en maatschappelijk verantwoord bosbeheer.

De vertaalster ontving voor deze vertaling een werkbeurs van de
Stichting Fonds voor de Letteren

Copyright © 1995 Wayson Choy
Copyright Nederlandse vertaling © 2009 Nicolette Hoekmeijer en
Uitgeverij De Vliegende Hollander
Oorspronkelijk uitgegeven door Douglas & McIntyre
Oorspronkelijke titel *The Jade Peony*
Vormgeving binnenwerk Perfect Service
Omslagontwerp Nico Richter
Omslagillustratie Artkey/Corbis
Foto van de auteur Robert Mills

ISBN 978 90 495 0011 5

NUR 302

Inhoud

Voorwoord 7

Deel Een

Jook-Liang, Enige Zuster 9

Deel Twee

Jung-Sum, Tweede Broer 75

Deel Drie

Sek-Lung, Derde Broer 139

Dankbetuiging 265

Discussievragen 267

Voor mijn tantes, Freda en Mary,
en ter nagedachtenis aan Toy en Lilly Choy

Voorwoord

Vier boeken hebben me de benodigde informatie verschaft om mijn jeugdherinneringen aan de Chinese wijk van Vancouver in een context te kunnen plaatsen, en die wil ik hier dan ook graag vermelden: Paul Yeess *Saltwater City*; Ken Adachi's *The Enemy That Never Was*; de verzamelde geschiedschrijving gebaseerd op mondelinge overlevering in *Opening Doors, Vancouver's East End*, van Daphne Marlatt en Carole Itter; en *Vancouver's Chinese wijk* van Kay J. Anderson.

Deze roman is fictie. Iedere verwijzing naar historische gebeurtenissen of plaatsen en iedere verwijzing naar of overeenkomst met mensen, legendarisch, overleden of nog in leven, dient slechts fictionele doeleinden en berust geheel en al op toeval. Ik ben zelf verantwoordelijk voor de vertaling van de Chinese uitdrukkingen en de diverse aanspreekvormen om de complexe familierelaties weer te geven, en voor de toepassing van de verschillende spelingsregels voor Chinese woorden.

Ik dank de *UBC Chronicle*, de *Toronto Star* en de *Malahat Review*, waarin delen van dit boek, in een iets andere versie, voor het eerst zijn verschenen.

Tòhng Yàhn Gāai noemden we
het vroeger, waar we woonden:
'Straat van de Chinese Mensen.'
Later bootsten we duivelstaal na
en schreven alleen
Wāh Fauh – 'Chinese wijk.'
Het verschil is duidelijk: de mensen
waren verdwenen.

– Wing Tek Lum, *Vertalingen*

Deel Een

Jook-Liang
Enige Zuster

Een

De oude man kwam voor het eerst bij ons thuis toen ik vijf was, in 1933. Destijds had ik nog maar twee broers om me druk over te maken. Kiam en Jung waren tien en zeven. Sekky was nog niet eens geboren, al was hij al wel in aantocht. Grootmoeder, ook wel Poh-Poh genoemd, ging geregeld naar Pender Street, om in de tempel van de Chinese Tong-vereniging waarbij onze familie was aangesloten te bidden dat het een jongetje zou worden.

Tientallen jaren later zei onze buurvrouw, mevrouw Lim, dat ik per se had gewild dat er nog een meisje zou komen, om het evenwicht te herstellen, maar Stiefmoeder had gezegd dat dergelijke dingen aan de goden waren.

Stiefmoeder was een jonge vrouw toen ze naar Canada kwam, nog maar net twintig en een jaar of tien jonger dan Vader. Ze was naar Canada gekomen zonder enige opleiding en ze sprak een dialect waar het armoedige plattelandsbestaan vanaf droop. Veel meisjes moesten zich op straat zien te redden, dus Stiefmoeder mocht nog van geluk spreken dat een paar familieleden zich haar lot hadden aangetrokken. Hoewel ik een rond gezicht had, net als Vader, had ik haar ogen, haar welgevormde mond en haar hoge voorhoofd, maar niet haar hoge jukbeenderen.

Deze slanke vrouw, met haar fijne gezicht en haar ranke lijf, was een meisje van zeven in het door oorlog verscheurde China toen bandieten vrijwel haar gehele familie uitmoordden. Ze werd weggedoken tussen twee hutkoffers vol kleren aangetroffen en naar een missiepost gebracht, waar ze weer weg moest omdat de dorps-gemeenschap haar opeiste, om uiteindelijk te worden verkocht aan Vaders koopmansfamilie uit Kanton. Die had haar jarenlang te eten gegeven, haar geleerd het huishouden te doen en haar uiteindelijk op een stoomboot naar Canada gezet. Ze was daarheen

gestuurd om te helpen met de zorg voor Poh-Poh en om Vader van gepast vrouwelijk gezelschap te voorzien; maar al snel ontpopte de jonge vrouw zich meer tot een echtgenote dan een concubine voor Vader, meer tot een stiefdochter dan een dienstmeid voor Grootmoeder. En een paar jaar later kregen ze mij, Jook-Liang. En nu, in ons huurhuis, was ze opnieuw in verwachting.

Poh-Poh, een van de weinige bejaarde vrouwen die er nog in Vancouver woonden, genoot van haar status en werd algemeen gezien als een autoriteit op het gebied van de oude gebruiken. Poh-Poh stond erop dat we in Canada eenvoudiger termen gebruikten om onze familiebetrekkingen te duiden, en zodoende werd mijn moeder 'Stiefmoeder'. Zo noemden de twee jongens haar altijd, aangezien Kiam de Eerste Zoon was van Vaders Eerste Vrouw, die een geheimzinnige dood was gestorven in China; en Jung, de Tweede Zoon in het gezin, was geadopteerd. Mijn moeder werd wat de zoons haar noemden. De naam 'Stiefmoeder' hield de zaken eenvoudig, overzichtelijk, zoals Poh-Poh had verordonneerd. Vader maakte geen bezwaar. En ook de aantrekkelijke, slanke vrouw die mijn moeder was leek geen bezwaar te maken, waarschijnlijk omdat ze na een blik op de Oude had besloten dat er weinig anders op zat dan geduldig afwachten tot het haar tijd was. Zo gingen die dingen nou eenmaal in China.

'De dingen gaan zoals ze gaan,' zeiden alle *lao wah-kiu*, de oudgedienden in de Chinese wijk, tegen elkaar. 'In de Goudberg is eenvoud het beste.'

Los van alles waren er leugens opgehangen over emigratieverhalen, waren er dingen die nooit aan het licht mochten komen, waren er geheimen die bewaard moesten blijven.

Stiefmoeder zat op een keukenkrukje en hielp me mijn Raggedy Ann-pop aan te kleden; ik legde een hand op haar bolle buik, ik wilde de nieuwe baby helemaal voor mezelf. De twee jongens maaiden met speelgoedzwaarden door de lucht, haalden om beurten uit naar drie uit karton gesneden knikkende hoofden die ze op de keukentafel hadden gezet. *Tsjak!* Het was de bedoeling om de hoofden door de lucht te laten vliegen en terecht te laten komen

op een kaart van China, die op de vloer was uitgevouwen. *Tsjak!* Het spel was gemaakt in Hongkong en heette VIJANDEN VAN HET VRIJE CHINA.

Een van de vijandelijke hoofden vloog door de lucht en sloeg tegen de linoleumvloer, een meter naast het beoogde doel. Toen Jung vloekte keek Vader op van zijn kalligrafeerwerk in de kamer ernaast. Hij kon alles zien wat wij in de keuken deden. Poh-Poh zat aan de andere kant van de tafel en genoot van het nieuwe spel van Kiam en Jung. Op het aanrecht stonden tassen vol boodschappen voor het avondeten.

‘Ik wil een meisjesbaby als slaafje,’ hield ik vol, met in mijn achterhoofd de verhalen van Poh-Poh over de tijd dat ze zelf een hulpje had gehad, in de donkere, zweterige keuken van de rijke, wrede familie Chin in het oude China. De Chins waren gevlucht uit Mantsjoerije toen dat door de Japanners was bezet. Poh-Poh wist niet beter en behandelde het jongere meisje, haar keukenhulpje, net zo slecht als ze zelf was behandeld; de vrouwen van de rijke familie Chin, wier ‘bezi’ Poh-Poh was, hanteerden de zweep met hetzelfde gemak bij hun veertien bedienden als bij de runderen en de varkens.

‘Te veel nare herinneringen,’ zei Poh-Poh, waarna ze halverwege een verhaal over vroeger abrupt stilviel. Dan zette ze een zielig gezicht en klaagde dat al haar aderen pijn deden van de kramp, dat alles tegenzat, ‘*Ahyaii, ho git-sum!* Zo’n kramp in mijn hart!’ Hoewel ze jaren jonger was dan Poh-Poh knikte mevrouw Lim instemmend, terwijl ze gezusterlijk naar hun linkerzij grepen. Het was een gebaar dat ik kende van de Chinese opera, in de Kantonsteeg, waar Poh-Poh mij en mijn broers wel eens mee naartoe nam.

Tsjak! Er rolde weer een hoofd over de vloer. Kiam zwaaide met zijn speelgoedzwaard als een oude krijgshoofd van de Chinese opera. Jung gebruikte zijn zwaard het liefst eerst als bajonet, en vervolgens: *Tsjak!*

‘Misschien kan Wong Bak – Oude Wong – je later gezelschap houden, Liang-Liang,’ zei Poh-Poh, terwijl ze stralend over de vijanden van het Vrije China heen stapte om een paar eetstokjes uit

de la onder de tafel te pakken. Ze was trots op haar krijger-kleinzoons. ‘Maak er nog meer af,’ beval ze.

Poh-Poh sprak Sze-yup, Vier Streken Plattelandsdialect, met mij en Jung, maar niet altijd met Kiam, de Eerste Zoon. Met hem praatte ze Kantonees en soms Mandarijn, waar hij les in kreeg in de kelder van de missiekerk. Als Stiefmoeder in de buurt was, gebruikte Poh-Poh een ander, maar vergelijkbaar plattelandsdialect – meer afgemeten, een beetje zoals grote mensen praten als ze denken dat je de dorpsgek bent, onbeduidend of te jong, of niet afkomstig uit hun eigen district. De Oude beschikte over een keur aan dialecten die ze zich eigen had gemaakt in de vijfendertig jaar dat ze zich staande had gehouden in China, en elk dialect was een verwijzing naar een genuanceerd samenspel van status en macht, of het ontbreken van beide. Net als de vele oudgedienden in de Chinese wijk, de *lao wah-kiu*, was Poh-Poh in staat iemand in het ene dialect zeer welbespraakt de hemel in te prijzen en hem in een ander dialect genadeloos de grond in te boren.

‘Uit een oude mond kan stroop of stront komen,’ had mevrouw Lim een keer gezegd, nadat ze het onderspit had moeten delven tegen Grootmoeders fluweelscherpe tong. De Oude schaterde het uit en spuugde in de gootsteen.

Tsjak!

Weer viel er een hoofd.

Stiefmoeder wreef over haar slapen, alsof ze het niet meer kon verdragen.

‘Wong Bak komt vanavond eten,’ zei Poh-Poh, terwijl ze gebaarde dat Stiefmoeder aan het eten moest gaan beginnen. Ik zag iets glimmen toen het licht van de keukenlamp op haar achterhoofd viel; Poh-Poh had haar jaden haarspeld ingedaan voor het bezoek van Wong Bak die avond. Hij was een vriend van Grootmoeder uit het Oude China; ze waren inmiddels allebei in de zeventig.

Een groep kleinsteedse Chinezen in Yale had Wong Bak laten overkomen uit het binnenland van British Columbia. Hij was te oud om nog langer zo’n geïsoleerd bestaan te leiden. Iemand van onze Tong-vereniging had Vader genoemd als mogelijk contact

in Vancouver, aangezien de Oude Wong en Poh-Poh elkaar misschien zouden kennen omdat ze in hetzelfde voorouderlijk dorp hadden gewoond.

De meeste inwoners van de Chinese wijk kwamen uit de dichtbevolkte dorpen in de zuidelijke provincie Guangdong, een gebied dat was geteisterd door cycli van droogte en hongersnood. Toen rond 1880 tussenpersonen vanuit Canada spoorwegaarbeiders probeerden te werven, verlieten alle mannen die gezond van lijf en leden waren hun boerderij en hun geboortedorp om als contractarbeider gevaarlijk werk te gaan verrichten in de Rocky Mountains. Er waren ook geruchten geweest over goud in de rivieren die van de berghellingen stroomden, goud waardoor iemand in één klap rijkdom zou kunnen vergaren voor zichzelf en zijn hele familie.

‘Ga naar de Goudberg,’ zeiden ze tegen elkaar, en ze beloofden geld naar huis te sturen en terug te keren als een rijk man, of te sterven. Er waren duizenden Chinezen deze kant op gekomen in de decennia voor 1923, toen op 1 juli het dominion Canada de Chinese Exclusion Act uitvaardigde, die het ongetrouwde mannen verbod nog langer heen en weer te reizen tussen Canada en China, die vrouwen de toegang tot het land ontzegde, en die families verscheurde. Straatarme, ongetrouwde mannen bleven alleen achter op de Goudberg, terwijl ze hooguit een paar dollar per maand naar huis konden sturen en nooit genoeg geld bij elkaar zouden kunnen krijgen voor de overtocht terug naar huis. Velen werden krankzinnig; tallozen pleegden zelfmoord. De Chinezen in de Chinese wijk noemen 1 juli, de dag waarop de vorming van Canada wordt gevierd, de Dag van de Schande.

Sommigen, zoals Oude Wong, hebben tijdens die moeilijke periode in British Columbia altijd de hoop gehouden ooit te kunnen terugkeren naar China – als ze de lotto zouden weten te winnen, of als ze genoeg zouden verdienen met gokken. Maar inmiddels was er de oorlog met de Japanners, die zich steeds verder uitbreidde, waren er toenemende spanningen tussen de communisten en de nationalistten, en was de hongersnood nog nijpend. Als ze dat allemaal hoorde, greep Poh-Poh naar haar linkerzij, vlak onder haar

hart, en zei dat ze graag wilde dat haar beenderen zouden terugkeren naar China.

Vader schreef tijdens de jaren van de depressie redactionele commentaren in een van de nieuwsbulletins, waarin hij ervoor pleitte dat de Chinezen in Vancouver de Chinezen steunden. 'Omdat,' schreef hij, 'niemand anders het zal doen.'

Op de vuilnisbelt op False Creek Flats probeerden tweeëndertig ongetrouwde Chinezen zich in leven te houden, in geïmproviseerde hutjes; vele anderen stierven aan verwaarlozing in de overvolle pensions in Pender Street. Tijdens de depressie was er geen werk voor dit soort mensen. De spoorwegmaatschappijen hadden hen aan hun lot overgelaten en de vele arbeidsbemiddelaars hadden hen laten vallen en waren zelf teruggekeerd naar China, rijk en onverschillig. In Vancouver was een plaatselijke verordening uitgevaardigd die het verbood om te bedelen om eten, een federale wet die het verbood om eten te stelen – maar geen enkel rechtscollege had een verbod uitgevaardigd om te sterven van de honger door een gebrek aan eten. De paar kerken in de Chinese wijk raakten door hun geld heen. De gaarkeukens konden het niet aan, de lange rijen met mensen die op eten stonden te wachten en met elkaar op de vuist gingen. Chinezen werden opzij geduwd, geïntimideerd, genegeerd.

In de jaren twintig en dertig kwamen er 's ochtends in alle vroegte geregeld nonnen van het St. Pauls-missiewerk om te helpen met schoonmaken, en om de lijken weg te halen. In de overvolle pensions van de Chinese wijk sliepen tot aan de vroege ochtend de levenden naast de overledenen, zowel in bedden als op de vloer.

Of wij iets konden betekenen voor Wong Bak? Kon hij zo nu en dan eens komen eten, af en toe bij ons op bezoek komen...? vroeg de functionaris van de Tong-vereniging. Poh-Poh bleek Wong Bak inderdaad gekend te hebben toen ze nog in China woonden, meer dan dertig jaar geleden.

'De oudgedienden kennen elkaar allemaal,' zei Derde Oom Lew, terwijl hij met een telraam de inventaris van zijn winkelvoor-

raad opmaakte. 'Logisch ook. Het hele stelletje is overgekomen uit dezelfde arme streken,' lachte hij. 'Wij Chinezen zijn net erwten!'

En nu, vanavond, zou Wong Bak komen eten.

Ik keek op, langs Stiefmoeders dikke buik naar het aanrecht naast de gootsteen, waar alle potten en pannen stonden. Vader was zich te buiten gegaan: een geplukte kippenkop met een lange nek, pas geslacht, hing uit de tas waarmee hij thuis was gekomen. Poh-Poh stond een verse vis uit te pakken, waarvan de ogen nog glansden. Zodra de vis was bereid zouden Kiam en Jung erover gaan kibbelen wie de marmerharde, verkalkte ogen mocht uitzuigen. Ik aasde op de kippenpootjes. Ik was benieuwd welk stuk Wong Bak het liefst zou willen.

Vader maakte zich een beetje zorgen, omdat het de eerste keer was dat we hem zouden zien. Wong Bak was niet zomaar iemand, maakte ik op uit Vaders overdreven voorbereidingen en het feit dat hij zo zenuwachtig was. Hij was een oude man, dus moest hij met respect worden behandeld, al helemáál omdat hij de Oude kende. Grootmoeder mocht geen gezichtsverlies lijden; onze gastvrijheid mocht niets te wensen overlaten. Mijn twee broers en ik moesten ons voorbeeldig gedragen, ten teken dat onze familie de oude gebruiken in ere hield en respecteerde.

Vader keek op zijn horloge en legde zijn kalligrafeerpenseel weg.

'Ik wil even met jullie praten,' zei hij tegen mijn broers, die hun spel staakten en bij hem kwamen staan. Hij zei tegen Kiam en Jung dat Wong Bak er misschien 'heel vreemd' uitzag, zeker in mijn ogen, omdat ik nog zo jong was, én een meisje, en dus eerder bang zou zijn.

'Bang?' zei Stiefmoeder.

Ik spitste mijn oren.

Vader zei dat de jongens, omdat het nou eenmaal jongens waren, niet zo snel zouden schrikken van je-weet-wel. Hij sprak geheimtaal met Stiefmoeder, maar hij fluisterde ook iets in Kiams oor, en toen in Jungs oor. Ze zetten allebei grote ogen op. Na de gefluisterde woorden gaf Vader ons alle drie een strenge preek

over respect, en hij zei dat we de formele aanspreekvorm *Sin-saang* moesten gebruiken, 'eerbiedwaardige heer', alsof Wong Bak een 'leraar' was die groot respect verdiende, zoals de Oude Boeddha of de keizerin van China.

Respect betekende dat je niet om mensen mocht lachen omdat ze 'anders' waren, dat je geen domme vragen mocht stellen en ze niet onbeschaamd mocht aanstaren. Je deed alsof alles normaal was. Dat was respect. Vader probeerde het voor mijn vijf jaar oude hersenen zo simpel mogelijk te formuleren. Respect was de manier waarop ik met mijn Raggedy Ann-pop omging. Ik wist heus wel wat respect was.

'Ik wil niet hebben dat jullie naar Wong Sin-saangs gezicht gaan zitten staren,' waarschuwde Vader, wat ik maar vreemd vond. Voor mijn gevoel waren de gezichten van oude mensen allemaal hetzelfde: gerimpeld en verweerd. 'Wong Sin-saang heeft een heel zwaar leven gehad.'

'We weten hoe we ons moeten gedragen,' zei Eerste Broer Kiam met klem, terwijl hij zijn speelgoedzwaard over de 'krijgsheer' met de vooruitstekende tanden liet scheren die op de rand van de keukentafel stond te knikken. Jung maakte een stekende beweging met zijn zwaard, alsof het een bajonet was, waarop er nog twee hoofden begonnen te knikken, die elk moment afgehakt konden worden.

Derde Oom Lew had Kiam 'Vijanden van het vrije China' voor zijn tiende verjaardag gegeven. Derde Oom had een paar voorlopige versies van het spel uit China geïmporteerd met de bedoeling die te verkopen in de Chinese wijk. Kiam las de handleiding, die in het Engels was: 'Gebruik zwaard om hoofd af te hakken. Tel punten. Verplaats zegerierende Chinees evenredig aantal vakjes.'

De krijgsheer was een van de drie Vijanden van China-koppen. De andere twee waren een communist en een Japanse militair, Tojo. Ze hadden alle drie een gemeen, gelig gezicht, een platte neus en mal vooruitstekende tanden. Het was propagandaspeelgoed om bij Chinezen in het buitenland geld in te zamelen voor een Vrij China.

Ik vond het veel leuker om Kiam en Jung op en neer te zien springen dan stomme spelletjes met hen te moeten spelen, zoals Tarzan en Jane en Cheetah. Kiam had *Tarzan* drie keer gezien. Kiam was steevast Tarzan; Jung was Cheetah, en ik moest Jane spelen en mocht niets doen. Ik nam mijn Raggedy Ann in mijn armen en zag Jungs zwaard nog een keer door de lucht suizen en – *tsjak!* – Tojo's hoofd wegslaan. Vader zei dat Tojo, een Japanner, in het complot zat om China in te lijven bij Japan.

Tsjak!

Het derde hoofd vloog door de lucht.

‘Denk eraan,’ herhaalde Vader, die het allemaal al mis zag gaan, ‘niet naar Wong Sin-saangs gezicht staren. Níét lachen.’

‘Zeg dat liever tegen Liang-Liang,’ zei Jung, terwijl hij met het houten zwaard in mijn richting wees. ‘Waarschijnlijk gaat zij Wong Sin-saang aangapen en heel kinderachtig doen.’

‘Daar is Jook-Liang vast veel te verlegen voor,’ zei Stiefmoeder. ‘Geloof me, ze zal hooguit wegreppen. Dat zou ik ook doen als ik vijf was.’

‘Jook-Liang is bijna zes,’ kwam Grootmoeder tussenbeide. ‘Zij kijkt. Ik kijk.’

Stiefmoeder wendde haar hoofd af. Jung haalde uit. *Tsjak!*

‘Liang-Liang gaat vast iets tegen Wong Sin-saang zeggen,’ zei Kiam. ‘Ze gaat vast iets over Wong Sin-saangs gezicht zeggen.’

‘Ja, hè, Liang-Liang?’ zei Jung, die in navolging van Eerste Broer nog even wilde benadrukken dat hij ver boven mij stond.

Ik keek naar hen op, door de gebloemde muur en de piepkleine raampjes van mijn poppenhuis uit Eaton's Toyland. Ik legde Tarzans Jane, van wie de poppenbenen niet konden buigen, in de woonkamer. Op zondagsschool had ik geleerd dat alle bezoekers, zelfs de Here Jezus, om maar iemand te noemen, en zelfs Tarzan en zijn chimpanseevriendje Cheetah, moesten kloppen voordat je hen binnenliet in de woonkamer van je huis. Op de Kingdom Church-kleuterschool had ik ook geleerd ‘stomme zak’ te zeggen, waar juf Bigley erg van was geschrokken.

‘Stomme zak,’ zei ik.

Jung deed zijn mond open om iets terug te zeggen. Kiam keek me kwaad aan.

‘Als je ogen hebt, kijk dan,’ zei Poh-Poh tegen me. ‘Ogen om te kijken.’

Net toen Jung het spel opborg en mijn Raggedy Ann afpakte, terwijl Stiefmoeder en Kiam de eikenhouten tafel aan het dekken waren, werd er op onze voordeur gebonsd. Een donderend *boink... boink...* rolde door de donkere gang naar de keuken. Grootmoeder en ik zaten te wachten totdat de rijst in de rijstkoker klaar was.

‘Onweer,’ zei Poh-Poh, terwijl ze de lucht opsnoof. Ze had altijd stramme gewrichten in het klamme najaar. Ze was midden in een verhaal over de Apenkoning die door de Boeddha op een nieuw avontuur was gestuurd. Dit keer had de Apenkoning zich vermomd als een verdwaalde zeeman, en samen met zijn metgezel, Varken, zat hij op de rug van een reusachtige zeeschildpad om te ontsnappen aan de vuurspuwende Rivierdraak. ‘Niemand mag mijn grens over,’ zei Poh-Poh, met de diepe stem van de Rivierdraak.

Boink... Boink...

‘Het is de voordeur,’ zei ik. Ik was lekker tegen Poh-Pohs gewatteerde jasje aan gekropen en zat te luisteren.

‘Onweer,’ hield Poh-Poh vol, ‘spokenonweer.’

In al Grootmoeders verhalen kwamen ze voor: woeste stormen en wolken die uit elkaar werden gedreven, onweer, bergen die na een hoop gezwoeg, in tweeën spleten en een demon baarden die je wilde vermoorden, of een geest die je moed wilde beproeven. Tot aan het allerlaatste moment was het onduidelijk of je met een demon of een geest van doen had.

‘Liang, blijf in de keuken,’ zei Stiefmoeder, terwijl ze haar handen afveegde aan haar schort. Ik hoorde Vader worstelen met de kromgetrokken voordeur, die zich uiteindelijk gewonnen gaf en met een klap openzwaaide. ‘Kom binnen, kom binnen...’

Ik sprong van Poh-Pohs knie. Alles in onze schemerige gang werd ineens verlicht door een lantaarnpaal. Ik zag een ineengedo-

ken gestalte in de portiek staan, veel kleiner dan Vader. Ik moest denken aan de gloed die altijd nog even blijft hangen na het onweer; een berg, na een hoop gezwoeg, een gapende opening.

‘Het is Wong Sin-saang,’ riep Vader ons zenuwachtig toe, alsof de bewegende duisternis anders naamloos zou blijven.

Is het een demon of een geest? vroeg ik me af, en ik schoot nerveus terug naar Stiefmoeder die stilletjes aan de andere kant van de woonkamer stond. Jung en Kiam gingen meteen bij Vader staan; hij gebaarde dat ze weg moesten gaan. Ik greep Stiefmoeders schort.

In het blauwige licht van de straatlantaarn trok een donkere gestalte met een enorme bochel zijn mantel uit. Ik sperde mijn ogen wijd open. De enorme bochel bewoog, trilde, schokte. Er verhief zich iets donkers in de lucht. De geheimzinnige vorm veranderde in een uitpuilende rugzak met banden die in de knoop waren geraakt. Vader hield de rugzak boven het hoofd van onze bezoeker en nam zijn zwarte mantel aan. De duistere figuur schudde nog een keer hevig, alsof hij al zijn botten weer op hun plaats wilde zetten; nu zag ik, in het vale licht, een oude, magere man, een kromgebogen man, zijn afgeleefde lijf steunend op twee stokken.

‘De woonkamer is deze kant op,’ zei Vader, terwijl hij zich omdraaide om de mantel en de rugzak in de gangkast te hangen.

De kromme vreemdeling steunde op zijn stokken en bewoog zich trefzeker, duwend en trekkend, duwend en trekkend, naar onze woonkamer. Ik zette nog grotere ogen op. Iedereen was benieuwd naar zijn gezicht, maar de bezoeker liep zo krom, terwijl hij zich voorttrok met zijn stokken, dat we eerst alleen het kruintje van zijn kalende, grijze hoofd zagen. Uiteindelijk kwam hij in de woonkamer tot stilstand, half staand en half hangend – een dwergachtige gestalte die nog niet eens tot aan de kin van Eerste Broer Kiam reikte; het smalle lijf met de brede schouders van een volwassen man was in een te groot, versteld overhemd gestoken. Er kwamen stevige benen onder zijn werkmansbroek uit, die met bretels werd opgehouden. Hij zag eruit als een halve marionet met een hangend hoofd, hoewel er geen draden waren om hem te laten

bewegen. Plotseling haalde de oude man zijn neus op en schraapte hij zijn keel, maar hij spuugde niet. Zijn zware ademhaling maakte duidelijk dat hij op alles was voorbereid. Nu was het onze beurt om zwaar te ademen of iets te zeggen. Of de keel te schrapen. Onze beurt.

Iedereen bleef roerloos staan, behalve Jung. Hij probeerde ongemerkt iets door zijn knieën te zakken om een glimp op te vangen van het gezicht waar we niet naar mochten staren. Kiam gaf Jung snel een por met zijn elleboog zodat hij weer rechtop ging staan. Had de oude man het gemerkt? Niemand zei een woord. De oude man ging nog zwaarder ademen, raspand, alsof hij weer kracht in zijn longen wilde zuigen. Nog altijd kon niemand zijn gezicht zien. We namen de rest van zijn lijf aandachtig op. Opgerolde mouwen over versleten boorden van een onderhemd; donkere broek, net gesteven. Knokige, dikke vingers die om een bamboestok waren geklemd. Afgetrapte laarzen waarvan de neuzen allebei een andere kant op wezen. Afgezien van het feit dat hij aan beide kanten een stok had, zagen zijn kromme benen er niet vreemder uit dan die van de ongetrouwde mannen met één stok die ik op de stoepjes in de Chinese wijk had zien zitten, kuchend, altijd kuchend, het hoofd met het grijze sikje gebogen in de richting van de knieën.

‘*Sihk faahn mai-ahh?* Hebt u al rijst gehad?’ vroeg Vader, een meer formele vraag dan Stiefmoeders plattelandsbegroeting *Haeck chan mai-ah?* – Al gegeten?

Bij wijze van antwoord rechtte onze gast zijn rug zo ver als het ging, wat niet ver was, en hij schudde zijn hoofd: de plafondlamp wierp een hard licht op Wong Sin-saangs gezicht. Er kwam een breed, gegroefd voorhoofd in beeld. De rimpels werden dieper. Jungs mond viel open. Kiams nek verstrakte. Vaders waarschuwing echode in ons hoofd: *Denk eraan: niet staren*. We konden er niets aan doen. We gaapten hem allemaal aan. Zelfs Stiefmoeder gaapte hem aan. Ik staarde en staarde, totdat ik het gevoel had dat mijn ogen uitpuilden. We hadden nog nooit van ons leven zoiets gezien als het gezicht van deze oude man: een wezen met grote

ogen en een natte neus keek ons aan.

Er ging een siddering door mijn lijf: dit gezicht, smal aan de bovenkant en breed aan de onderkant; dit gezicht, als de uit hout gesneden maskers die werden verkocht tijdens het Jaar van de Aap; dit gerimpelde gezicht dat me recht aankeek had iets van Cheeta, maar dan nobeler. Ik hoorde spokenonweer. Een berg spleet in tweeën en Aap, de Apenkoning uit de verhalen van Poh-Poh, stond hier in onze woonkamer en keek me recht aan – vermomd als een oude man die over twee stokken gebogen stond. Maar ik, Jook-Liang, trapte er niet in. Het kon niet anders of hij was het, de ondeugende Apenkoning. Het was alsof de lucht zwaarder werd; de wereld kwam me ineens wezenlijker voor dan ooit. Poh-Poh had gelijk: zij had spokenonweer gehoord, terwijl ik alleen de deur had gehoord. Onze woonkamer was betoverd. Kiam probeerde de betovering te doorbreken, probeerde zijn verstand erbij te houden; Eerste Broer vroeg aan de Apenkoning: ‘Hebt u al gegeten, eerbiedwaardige heer?’ Kiam gebruikte het formele dialect, zoals Vader hem had gezegd.

Aap grijnsde, zodat we zijn grote tanden vol nicotinevlekken konden zien.

‘Nee, nog niet, dank je, bijzonder vriendelijk van je,’ zei hij, beleefd als een Aap, in een Taishanhua-dialect, wat wilde zeggen dat wij, het gezin, ons wat informeler mochten opstellen. Kiam probeerde discreet zijn keel te schrapen, slikte en deed een stap naar achteren, zodat Jung ineens in zijn eentje stond. De Apenkoning keek Jung strak aan, alsof hij hof hield.

Jung zei niets. Er volgde een lange stilte; nu was het de beurt aan Jung, als Tweede Zoon, om de gast te begroeten. Jung staarde hem alleen maar aan, met open mond. Ik zag een zwaard voor me dat door de lucht suisde – *tsjak!* – en Jungs hoofd, buiteland. Ik lachte, een hoog gegiechel dat ik niet kon onderdrukken. Stiefmoeder legde snel een hand voor mijn mond.

‘Wong Sin-saang,’ hoorde ik Stiefmoeder zeggen, ‘u zult wel honger hebben.’

Wong Sin-saang haalde een rode zakdoek uit zijn borstzakje en

snoot met veel misbaar zijn neus. Misschien was dat bedoeld als teken voor zijn metgezel, Varken, die buiten op nadere instructies stond te wachten. Ik keek door de vitrage, maar zag alleen de eenogige straatlantaarn.

‘Wie is daar?’ riep Poh-Poh vanuit de keuken, waar ze al de hele tijd zat te wachten totdat een van ons haar beleefd zou vragen de bezoeker te komen begroeten, zodat ze geen onbeleefde indruk zou wekken, maar ook niet al te gretig zou overkomen. We waren het glad vergeten. Ze tikte tegen een kom, sloeg op een bord en bleef in de keuken zitten wachten.

De Apenkoning leek niets te horen; zijn donkere ogen waren op mij gericht. Ik liet Stiefmoeders schort los en liep langzaam naar hem toe. Stiefmoeder stak een hand uit om me tegen te houden; ik glipte erlangs. Ik duwde Jung en Kiam opzij. Vader stond nerveus te hippen in de gang.

Vanaf de andere kant van de kamer leek Wong Sin-saang niet veel groter dan ik. Hij liet zijn grijze hoofd hangen, alsof hij het zo laag mogelijk wilde hebben. Ik deed een paar stappen in zijn richting. Bleef toen staan.

‘Dit moet Jook-Liang zijn,’ zei Aap uiteindelijk, en zijn stem haperde, ‘het k-knappe meisje.’

Ik legde de laatste paar stappen bijna rennend af, stak mijn armen naar hem uit en drukte mijn hoofd tegen zijn graatmagere lijf: *Dit was de Apenkoning!* Ik had tenslotte zijn stem horen haperen – *het k-knappe meisje* – een teken voor alle kinderen dat ze niet bang voor hem hoefden te zijn. Dat ze niet aan hem moesten twijfelen. Zijn vermomming van oude man en zijn twee stokken waren niet bedoeld om mij om de tuin te leiden – de stokken in ieder geval niet. Ik wist wat het eigenlijk waren: twee wandelstokken, die hij in een oogwenk kon samenvoegen tot de machtige bamboestengel waarmee Aap over ravijnen en rivieren heen sprong; dezelfde bamboestengel die hij gebruikte om monsters te bevechten, de spot te drijven met demonen, en de geesten te verjagen die zijn moed wilden beproeven. Ik lachte en voelde hoe Aap me moeizaam omhelsde – natuurlijk deed hij dat moeizaam, zodat we

niet door zijn vermomming als oude man met twee stokken heen zouden kijken.

Met dat gebaar brak hij het ijs; ineens was alles weer vertrouwd.

Ik hoorde hoe Stiefmoeder en Vader Wong Sin-saang verwelkomden met rituele begroetingen: 'Toe, blijf eten!' 'Nee, doe of u thuis bent.' 'Wat leuk dat u bent langsgekomen.' Zelfs Jung zei uiteindelijk iets, al kon hij zich niet alle woorden meer herinneren. 'Hebt u al rijst gegeten?' Niemand besteedde er aandacht aan dat Aap nog een keer zijn neus snoot – en nog een keer – en heel even in zijn ogen wreef. Een teken voor Varken, die zich onder onze veranda had verstoppt.

De geur van dubbelgekookte kip kwam de kamer binnendrijven; we konden horen dat Grootmoeder bezig was met de voorbereidingen voor het eten; ze kwam de woonkamer in en keek Aap onverschrokken aan. *Ogen om te kijken.*

'*Aiiiyah!* Wong Kimlein!' riep Poh-Poh. Ze noemde hem bij zijn geboortenaam, met een stem die zo luid was dat wij allemaal stilvielen. 'Je bent het echt! Ik hoor dat je bent teruggekomen uit Yale. Niet daar doodgaan. Hier doodgaan, in Zoutwaterstad, in Vancouver.'

'Misschien hier doodgaan,' zei Aap, terwijl hij opkeek. 'Hoe is het met jou, op je oude dag? Gaat het goed?'

'Binnenkort dood,' zei Poh-Poh. 'Jij en ik te oud voor deze tijd.'

Stiefmoeder pakte mijn hand en ging me voor naar de eetkamer.

'Nog nieuws uit het Oude China?' Poh-Poh pakte Aaps arm beet, alsof zij ook op zijn stok wilde leunen.

'We moeten praten, Wong Kimlein, jij en ik,' gebod Poh-Poh. 'Kom, kom aan tafel.'

Ik liep zo snel mogelijk mee, om naast Aap te kunnen zitten. Poh-Poh schoof een stoel voor hem naar achteren en ging zelf aan zijn andere kant zitten. Ze praatte ineens in een ander dialect, hoger en vreemder dan de dialecten die ik tot dan toe had gehoord. *Apenpraat.* Poh-Poh gebaarde dat Vader het eten uit de keuken moest halen. Aap kletste met Grootmoeder, met eenzelfde soort

merkwaardige, onvaste lettergrepen. Stiefmoeder en Kiam en Jung kwamen binnen met kommen rijst en dampende schalen varkensvlees en groente en vis en sopropo-soep.

‘Laten we allemaal gaan zitten en gaan eten,’ zei Vader, die met de dubbelgekookte kip binnenkwam.

Ik zat de hele maaltijd naast Wong Sin-saang, en ik keek hoe Aap gulzig zijn rijst at. Hij zorgde ervoor niet één korreltje te morsen om geen pokdalige bruid te krijgen, en hij praatte steeds maar in die merkwaardige apentaal met Poh-Poh. Jung kon mijn gedachten lezen. Omdat hij pas zeven was, kon hij nog wel een beetje denken als een kind, maar niet meer helemaal. Toen Jung me mijn kom sopropo-soep bracht, fluisterde hij: ‘Het is gewoon een mens, dommie.’

Ik moet bekennen dat ik nog altijd niet helemaal overtuigd was en ik bleef me van alles en nog wat afvragen: als Wong Sin-saang Poh-Poh kende – die beweerde nog ouder te zijn dan de Bijbelse vrienden van juf Bigley, zoals Mozes –, hoe kon Aap dan gewoon een mens zijn? Een gewoon mens?’

Ik dronk mijn soep, maar ik nam nauwelijks rijst. Ik was veel te opgewonden, hoewel Poh-Poh vrijwel alle aandacht van de Apenkoning opeiste. Ze raakte steeds meer in haar element, opgetogen om een stem te horen die haar deed denken aan de dialecten van de bedienden in het Oude China. Ze luisterde verrukt naar het sonore *slurrrp* dat de oude man aan de rand van zijn soeplepel maakte, een geluid dat bij ons aan tafel niet echt gewaardeerd werd. (Vader had ons geleerd onze soep met kleine hapjes te eten, langzaam, geluidloos, zoals dat hoorde in het Westen.) Poh-Poh at vrijwel niets, raakte nauwelijks de groene groente aan die Vader in haar kommetje had geschept. Ze was met haar aandacht volledig bij de oude man, met zijn geheimen van het Oude China. Poh-Poh knikte, af en toe lachte ze zelfs, en allebei slaakten ze zuchten waar over het algemeen een trieste melancholie in doorklonk. Grootmoeder zette grote ogen op bij de herinneringen; hoe meer ze praatte, hoe meer ze te zeggen had. Aap at maar door, onderwijl knikkend; tussen de happen door zei hij af en toe een paar woorden, waarna hij

Poh-Poh weer verder liet kletsen. Hij had honger.

Ik dacht aan alle verhalen die Poh-Poh me had verteld, vanaf dat ik twee was: de Apenkoning die zich in de wereld van de gewone mensen begeeft, in allerlei vermommingen: 'Soms zag hij eruit als een oud vrouwtje, met een haakneus en kromme vingers, en soms was hij even beeldschon als Kwan Yin, in een jurk van witte zijde; andere keren gaf hij er de voorkeur aan om als boer te verschijnen, met modder op zijn voorhoofd... maar hij had altijd honger als een leeuw, vanwege al zijn omzwervingen. Je kon de Apenkoning in de val lokken met eten, en vooral met rijpe perziken.' Poh-Poh smakte met haar lippen. 'De lunch en het avondeten waren gevaarlijke momenten voor de Aap.'

Mijn ogen deden bijna pijn van het staren. Ik kon het niet helpen: hier naast mij zat de Apenkoning, die deed alsof hij een oude man was, net zo oud als Poh-Poh, terwijl hij toch met een jeugdige souplesse zijn eetstokjes hanteerde. Ik zag sappige schijfjes perzik voor me, behoedzaam tussen diezelfde eetstokjes geklemd, en moeiteloos verdween het ene na het andere schijfje geschilder perzik in zijn mond. Wong Sin-saang at alles wat hem werd voorgeschoteld, alle geroerbakte bleekselderij, alle tempé, wortel, pak-soi, aubergine, varkensvlees, vis en dubbelgekookte kip – hij bleef maar eten, tot aan zijn derde tot de rand toe gevulde kom rijst. *Hongerig als een beer*. De Apenkoning at zonder dat er ook maar een druppel saus van zijn lepel viel, zonder dat er ook maar een korreltje rijst werd gemorst. Vader gaf Jung een por, ten teken dat hij de oude man niet zo moest aanstaren.

Ik schoof heen en weer op mijn stoel, zo opgetogen was ik. Ik keek op naar Wong Sin-saang, zag hoe hij met een zucht van genot zijn derde kom rijst naar zijn mond bracht, en ik wist dat ik de enige was die het doorhad: hier naast me, in zijn verstelde overhemd, en met zijn zachte, haast vloeibare ogen, zat de wonderbaarlijke Cheetah van de middagfilm: Cheetah, Tarzans vriend. Poh-Poh had me alles over hem verteld. Nadat Grootmoeder en ik met Jung naar de Lux waren geweest, voor mijn eerste Tarzanfilm, had Poh-Poh gezegd dat Cheetah een van de vele gedaanten

was van de Apenkoning. Het was een manier voor de Apenkoning om bij zijn apentropen te kunnen blijven en toch de voorschriften van Boeddha te respecteren, aangezien Aap niet zonder het gezelschap van mensen kon, of ze nou zwart of blank of geel waren. Mensen kwamen tenslotte het dichtst in de buurt van Boeddha, zei Poh-Poh.

Eerste Broer Kam zei altijd dat Poh-Pohs verhalen niet meer waren dan verhalen, net als de verhalen die juf Bigley vertelde over de blanke Jezus. Thuis, na afloop van de zondagsschool, wilde Kiam altijd van alles weten: 'Hoe kan iemand nou op water lopen? Hoe kun je met een paar manden brood en vis honderden mensen voeden?' Bovendien kwam de Kerstman niet één keer bij ons langs. Ik voelde de twijfel groeien. Jungs kwaadaardige gefluister miste zijn uitwerking niet: *Het is gewoon een mens, dommie*. Hoe langer ik naar Wong Sin-saangs levendige gezicht keek, zijn wangen vol eten, hoe meer ik verlangde naar zekerheid. Mijn kindergeest werd steeds meer gekweld door een enkele gedachte: *Hij draagt een masker... zoals de boze geesten met Halloween...* Ineens moest ik zeker weten dat hij me niet in de maling nam, dat hij geen apenmasker droeg, zoals de demonen die op onze deur bonkten en mij gillend van angst naar de keuken joegen. Ik ging op mijn stoel staan. Ik liet mijn eetstokjes vallen, draaide me om, graaide naar Wong Sin-saangs grote oor en trok zijn Cheetah-gezicht naar me toe. Vader sloeg met zijn hand op tafel.

'Tarzan-aap,' zei ik tegen Wong Sin-saang. 'Cheetah...'

Stiefmoeder hapte naar adem.

Poh-Poh stak een hand uit om me tegen te houden. 'Niet doen!'

Wong Sin-saang begon te lachen.

'Laat haar maar, Oude,' zei Aap. 'Laat haar maar trekken. Jook Liang heeft jouw *lao foo*-karakter.' Hij keek me recht aan en stelde vast: 'Liang heeft de wilskracht van een tijger.'

Ik keek diep in zijn ogen. Zijn donkere ogen stelden zich scherp, een paar keer achter elkaar. Ze waren echt, ze weerspiegelden het leven. Ik voelde aan zijn voorhoofd met de diepe rimpels, keek aandachtig naar beide kanten van zijn hoofd of ik een draadje zag

dat hem zou verraden. Alleen maar warrig haar. Zelfs de borstelige haren die uit zijn oren staken waren echt. Ik was erg met mezelf ingenomen en kon het niet voor me houden: ‘*Gene-goh Mau-lauh Bak!*’ zei ik tegen de vriendelijke ogen. ‘Een écht Apenmens!’

Stiefmoeder slikte moeizaam. Jung giechelde. Wong Sin-saang duwde zichzelf een armlengte bij mijn stoel vandaan. Vader wilde iets zeggen, maar Aap schudde het hoofd. Alle eetstokjes bleven roerloos in de lucht hangen. Niemand zei iets.

De oude man boog zijn hoofd nog iets verder naar voren. Ik zat oog in oog met hem. Hij wist dat ik zijn echte naam kende. Geluidloos vormden mijn lippen de woorden: *Apenmens. Mau-lauh Bak. Apenmens.* Hij ontkende het niet. Hij zei alleen: ‘Zou je me Wong Suk willen noemen?’

Ik proefde de naam op mijn tong: ‘Wong Suk.’

Suk duidde op iemand van Vaders leeftijd, of zelfs nog jonger. *Suk* was veel informeler dan *Sin-saang*. *Suk*, ging het door me heen, en ik wist dat hij jonger was dan Vader, al zag de buitenkant er heel oud uit.

‘Ik vind *Suk* prettiger,’ zei hij. ‘O, veel prettiger dan Wong Bak – Oude Wong. Ik voel me er jonger door. Noem mij maar Wong Suk. Afgesproken? Zouden jullie me allemaal zo willen noemen? Afgesproken?’

Ik knikte. Hij schonk ons zijn geheime tovernaam alsof hij ons zijn zegen gaf.

Toen zei ik nog iets waarvan Vader ons op het hart had gedrukt het vooral niet hardop te zeggen.

‘Wong Suk,’ zei ik, hardop, in het Chinees, ‘u bent helemaal scheef, *krom*.’

Wong Suk slikte; hij stak een hand uit en raakte me heel liefdevol aan, op een armlengte afstand – al had ik het idee dat zijn lange vingers en zijn brede handpalmen veel te onbeholpen waren om een meisje van zes zo onwaarschijnlijk teder vast te houden. Wong Suk had een vreemde blik in zijn ogen. Hij sprak me aan in het familiedialect: ‘*M-pai Mau-lauh Bak?*’ Wong Suks stem was nauwelijks meer dan een fluistering. ‘Ben je niet bang van Apenman?’ Ik

schudde mijn hoofd, keek nog eens beter naar Wong Suk, voelde aan zijn echte, brede neus, trok heel zachtjes aan de woeste plukken peper-en-zoutkleurig haar die zijn borstelige wenkbrauwen vormden. Ik herkende de geur van zijn haarwater; het rook net als het spul dat Vader altijd gebruikte. Ik boog nog wat verder naar voren. Kromme armen omhelsden me. ‘*M-pai... m-pai...?*’ hoorde ik Wong Suk op zangerige toon zeggen. ‘*Niet bang... je bent niet bang... m-pai...?*’

Het leek alsof hij niet meer kon ophouden met zingen, zijn snel kloppende hart niet meer tot bedaren wist te brengen, mij niet meer kon loslaten. Ik wist niets beters te doen dan hem nog steviger vast te pakken, me tegen zijn lijf aan te drukken als een kat, een tijger, terwijl ik zijn kruidige geur inademde. De lucht was warm.

‘Dit kind is niet bang van me,’ hoorde ik hem tegen iedereen zeggen. ‘Ze is niet bang.’

‘Doe niet zo raar,’ hoorde ik Poh-Poh zeggen, in het dialect dat ik verstond, waarna ik haar aan mijn arm voelde trekken. ‘Doe niet zo raar.’

Hij is van mij, wilde ik roepen. *Hij is van mij!* Er borrelde iets van heel lang geleden in me op, iets dat het zelfs tegen Poh-Poh durfde op te nemen. Ik trok mijn hoofd weg van Wong Suk en keek Poh-Poh aan, over mijn schouder. Er suisde een soort zwaard door de lucht dat haar – *tsjak!* – tegen de muur smakte, terwijl er op het oog niets leek te gebeuren met Grootmoeder, of met Wong Suk, of met mij.

Wong Suk liet me los. Ik liet me weer op mijn stoel zakken en pakte mijn eetstokjes. Poh-Poh draaide zich weer naar de tafel. Iedereen at rustig door, ademde gewoon weer de warme lucht in. Toen Wong Suk ook weer lekker was gaan zitten en met veel misbaar zijn sloep slurpte, spraken Poh-Poh en hij niet langer in hun geheime taal, hoewel hun lippen glimlachten en bewogen als bij een intense en plezierige herinnering.